

**TURONNING BUYUK SARKARDASI AMIR TEMUR VA
TO'XTAMISHXON O'RTASIDAGI JANGDA HARBIY SAN'ATNING
RIVOJLANISHI**

Axmedov Sanjar Bektemirovich

*Perfect Universitety tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD) Orcid id: 0000-0001-7910-0765, Tel.: +998909551819,
e-mail: 9551819@gmail.com
Ilmiy rahbar*

Teshaboyev Nosir Oyxodjayevich

*TOQQQ Neurobod harbiy qism Komandiri
O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar akademiyasi
tinglovchisi, Orcid id: 0009-0007-6007-6524 Tel.: +99899
403-60-08,*

Safaraliyev Abbosxon Asqarali o'g'li

*TOQQQ Neurobod harbiy qism Madaniyat markazi boshlig'i
Perfect University Ijtimoiy fanlar Tarix Orcid id: 0009-
0007-6007-6524 Tel.: +99891 001-99-77,
e-mail: abbosxonsafarov@gmail.com*

Annotatsiya: *Maqolada Turonning buyuk sarkardasi Amir Temur va Oltin O'rda xoni To'xtamishxon o'rtasidagi 1395-yil 15-aprelda bo'lib o'tgan jang, unda tomonlarning jangovar tartibi, jang jarayoni bo'yicha ma'lumotlar tahlil qilingan va ilmiy jihatdan yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *harbiy san'at, jang, qoshinlarning jangovar tartibi, jang dinamikasi, taktik usullar.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Sh.M.Mirziyoyev —Yangi O'zbekiston strategiyasil kitobida harbiy ta'lim tizimida boshlangan islohotlarni uzviy davom ettirish, oliy harbiy bilim yurtlari, litsey va kollejlar,

—Temurbeklar maktabil harbiy akademik litseylari faoliyatini takomillashtirish, ularda ta'lim olayotgan o'quvchilar qalbida milliy ruh, ona- Vatanga mehr va sadoqat, adolat tuyg'usini har tomonlama kuchaytirish, buyuk ajdodlarimiz, jumladan, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Shohruh Mirzo, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi sarkardalarimizning boy jang san'atidan keng foydalanish muhimligi alohida ta'kidlab o'tilganligi milliy harbiy san'atimizni tadqiq qilishning dolzarbligini bildiradi [1].

Amir Temurning harbiy san'ati uzoq asrlar davomida Sharq va G'arb davlatlari uchun namuna sifatida hizmat qilib kelmoqda. Amir Temurning harbiy san'at rivojiga qo'shgan hissasi beqiyosdir. Amir Temur o'z xalqining tinchligi, osoyishtaligi yo'lida umrining oxirigacha xizmat qildi. Qudratli, intizomli va o'z davrining eng rivojlangan armiyasini barpo etdi, urush olib borishning mukammal strategiyasi va taktikasini ishlab chiqdi hamda o'z tuzuklarida ularning nazariy asoslarini avlodlarga meros qilib qoldirdi [2, 51-53 b].

Uning sha'niga, ijobiy sifatlariga juda ko'plab olimlar salmoqli va o'rinli gaplarni aytishgan. Masalan, —Bu ulug' zot hatto Makedonskiy va sezardan ham ustunroq bo'lgan.

Chunki Amir Temur ulardagi barcha afzal (sarkardalik mahoratidagi) jihatlarni qabul qilgani holda, yo_l qo_ygan xatolarini chetlab o_tgan. Oqibatda, jahongirlik va zafar qozonishda Temur ulardan o_zib ketdil - deb yozgan edi, XVII asr fransuz temurshunos olimi du Senksion.

Manbalardan bizga ma'lumki, To_xtamishxon mushkul holda qolganida Amir Temur oldiga yordam so_rab keladi. Sohibqiron uni o_z o_g_lidek qabul qiladi. Oltin O'rda taxtni qo'lga kiritish uchun To'xtamishxonga qo'shin ham beradi. To'xtamishxon o_zi mustaqil ravishda Oltin O'rdani qo'lga kirita olmagach, Amir Temur unga taxtni egallashiga yordam beradi. To_xtamishxon o_z davlatining ichki nizolarini bartaraf etadi va qudratli qo_shin tuzadi hamda katta islohotlar o_tkazadi.

To_xtamishxon Oltin O'rdada o_z mavqeini tiklab olgandan so'ng Amir Temurning unga qilgan barcha yaxshiliklarini unutib, Sohibqironning boshqa mamlakatlarda bo'lganligidan foydalanib, uning davlatiga bir necha bor yurishlar qiladi va talonchilik ishlarini amalga oshiradi. Bundan g_azablangan Sohibqiron To_xtamishxon ustiga yurish qilishga qaror qabul qiladi. Bu urush 1391-yil 18- iyunda Qunduzcha yaqinida bo_lib o_tdi. Unda Oltin O'rdada qo_shini yengiladi va To_xtamishxon chekinib yashirinishga erishadi.

Bundan ham xulosa chiqarmagan To_xtamishxon yana qo_shin yig'ib, Amir Temur bilan urushga tayyorlana boshlaydi. Navbatdagi to_qnashuv 1395-yil 15- aprelda Terek daryosi yaqinida bo_lib o_tadi.

To_xtamishxonni yakson qilish uchun Amir Temur behisob lashkar to'pladi va Dashti Qipchoqqa yurishni rejalashtiradi. Yurishdan oldin Sohibqiron qo_shin ko'rigini o_tkazadi. Bu haqida Temur tuzuklarida shunday ma'lumotlar keltirilgan: Yurish oldidan ko_rik qilib, lashkarim qaergacha borib yetishini bilmoqchi bo'ldim. Qarasam, to'rt farsang (bir farsang - 7-8 km ga teng masofa) masofada lashkarim saf tortib turardi. So'ng Samur suvidan o'tib, Dashti qipchoqning elu ulusiga ushbu mazmunda yorliqlar yo'lladim: —Kimki menga kelib qo'shilsa, ulug'lanadi, kimki men bilan kurashmoqchi bo'lsa yiqiladil [3, 60-61 b].

Amir Temur To'xtamishxonga maktub yozib, Shamsiddin Almoliqiyini elchi qilib yuboradi. Elchi To'xtamishxon huzuriga borib maktubni yetkazadi. To'xtamishxon elchining xabarini eshitib, urush qilmasdan sulh tuzishga, do'stlik yo'lini tanlashga moyil bo'lsa ham, uning amirlari va beklari urush qilish yo'lini tanlaydi va uni urush qilishga ko'ndirishadi. To'xtamishxon Shamsiddin Almoliqiyini siylab, unga sovg'a-salomlar berib, Amir Temurning urush qilmaslik to'g'risidagi xatiga yo'q degan javob beradi va elchini hurmat bilan Amir Temur oldiga qaytarib yuboradi.

Shundan so'ng Amir Temur Darbanddan o'tib, To'xtamishxonga tegishli bo'lgan bir necha viloyatlarni qo'lga kiritadi va To'xtamishxon tomon yurishni davom ettiradi.

Ikki ulkan qo'shin bir-birlari bilan to'qnash kelishidan oldin To'xtamishxon Amir Temurga O'rtoq nomli elchini jo'natadi. Elchi Amir Temurning qo'shini ko'pligini ko'rib, Sohibqiron bilan uchrashmasdan ortiga qaytib ketadi va Amir Temur ulkan qo'shin bilan kelayotganligini To'xtamishxonga yetkazadi [4, 209 b].

Shunda To'xtamishxon manglayga (ilg'or otryad) Qazonchi ismli amirini bosh qilib, Amir Temur tomon yuboradi. Ular harakatlanib, Xo'y suyi (hozirgi Dog'istondagi Qo'ysu, Suloqning irmog'i)ning yoqasiga joylashadi. Bu vaqtda Amir Temur qo'shini Tarqi (Darqiy-

Dog‘istondagi Maxachqal‘adan biroz janubdagi kent, hozir u temir yo‘l bekati) mavzeiga yetib keladi [5, 175 b].

Sohibqiron o‘z qo‘shinidan bir necha lashkarni sarlab olib, tunda harakatlanadi va tong vaqtida suvdan o‘tib, Qazonchi ustiga hujum qiladi. Qazonchi hiyla ishlatib chekinishga majbur bo‘ladi.

Darband shahridan o‘tgach, Amir Temur qo‘shinga Tarki shahri (zamonaviy Maxachqal‘a shahri yaqinida) atrofida dam berdi. To‘xtamishxon o‘z qo‘shini manglayini (avangardini) Qo‘ysuv daryosidagi kechuv joyini qo‘riqlash (mudofaa qilish) uchun jo‘natdi.

Amir Temur kechuv mudofaasini shaxsan o‘zi boshqargan qism bilan parchalab tashlab, kechuvni qo‘lga kiritdi. Qo‘shin daryodan kechib o‘tib, zamonaviy Checheniston va Ingushetiya (RF respublikalari) hududiga kirib bordi. Sunja daryosi Terek daryosiga quyiladigan joyda Amir Temur qo‘shiniga hordiq chiqarishga ruxsat berildi, Terek daryosidan o‘tish uchun qulay bo‘lgan kechuvlarni kechiktirmay egallash uchun qo‘shin daryo qirg‘og‘ining tayinlangan joylariga yetib keldi.

To‘xtamishxon lashkarlari Amir Temur qo‘shini yetib kelgunicha Terek daryosidan kechib o‘tishga muvaffaq bo‘ldi, bu yerda mudofaa inshootlari qurildi va so‘l qirg‘oqni aravalar, daraxtlar, shuningdek boshqa tabiiy va sun‘iy jismlar bilan mustahkamlandi.

Amir Temur o‘z qo‘shini bilan Terek daryosiga yetib kelgach, operativ- strategik vaziyatdan to‘la ogoh bo‘ldi, dushman kechuvlarni yaxshi qo‘riqlayotganligi sababli qo‘shinga daryoning o‘ng (janubiy) qirg‘og‘i bo‘ylab yurishga buyruq berdi. Bu harakatga javoban To‘xtamishxon qo‘shini ham daryoning so‘l (shimoliy) qirg‘og‘i bo‘ylab Movarounnahr qo‘shiniga parallel ravishda, uni diqqat bilan kuzatgan holda harakat qildi.

Ikkala tomon ham uch kun davomida daryo bo‘ylab harakatni davom ettirdi. Uchinchi kuni Amir Temur harbiy hiylaning o‘ziga xos, bundan avval amaliyotda hech kim tomonidan qo‘llanmagan, usulini ishlatdi, ya‘ni qo‘shin ketidan kelayotgan ayollar, ta‘minot bo‘linmalariga dubulg‘alar, zirh va sovutlarni kiyib, askarlarning harakatlarini o‘xshatishga buyruq berildi. Askarlarga esa o‘zi bilan ikkitadan ot olishga va ortga jadal safar yurishini amalga oshirib, kechuvlar tomon harakatlanishga topshiriq berildi.

Amir Temur qo‘shinlari kechuvga uch kun davomida yetib bordi va nihoyat bevosita qarama-qarshilikning to‘qqizinchi kuni Terek daryosidan kechib o‘tdi.

To‘xtamishxon qo‘shini bilan Terek daryosi yoqalab kelayotganligini bilgach, Amir Temur o‘z qo‘shinini qayta saflaydi.

Bu jangda ikkala tomon ham o‘z qo‘shinlarini yetti qo‘lga bo‘lib saflaydi. To‘xtamishxon 1391-yilgi jangda yengilganidan so‘ng, Amir Temur qo‘shinining saflanishi ustunligini bilgan va u ham o‘z qo‘shini yetti qo‘lga bo‘lib saflagan. Amir Temur qo‘shinining ustun jihati barong‘or va javong‘orning old qismida har biri uch favjdan iborat chopovul va shiqovul qismlari joylashganligidir.

Amir Temurning qo‘shinlari bu jangda ham, Qunduzcha mavzesidagi jangda bo‘lgani kabi, yetti quldan iborat jangovar tartibga saflanishga tizildi.

Markaz uch qo‘l, o‘ng qanot bir va chap qanot ham bir qo‘ldan iborat edi. Markaz qo‘shinlari oldida asosiy manglay bir qo‘l (avangard), ortida esa chag‘dovul bir qo‘l (ar‘ergard) joylashtirildi.

1-rasm. 1395-yil 14-apreldagi Terek daryosi yaqinidagi jang boshlanishi oldidan tomonlarning jangovar tartibi (yettita qo'l alohida ranglar bilan ajratilgan) [6, 141 b].

Jangovar tartibning barcha qismlari jangovar harakatlarni mustaqil ravishda olib borar va faqat Oliy Bosh Qo'mondonga bo'ysunar edi.

Amir Temur qo'shinlarining ushbu tarzidagi saflanishi quyidagi ustunliklarni ta'minlab berar edi:

qo'shin piyoda tartibda joylashganligi, kamonlardan o'q uzish yo'li bilan dushmanga uzoq masofadan talafot yetkazish imkoniga ega ekanligi;

qo'shinning bunday saflanishi mudofaa harakatlarini ham, hujum harakatlarini olib borish imkoniga ega ekanligi, ya'ni, bitta jangovar tartib bilan ikki xil urush olib borishi, bugungi kunda dunyoning eng rivojlangan davlatlarining qurolli kuchlari ham bunday imkoniyatga ega emasligini inobatga oladigan bo'lsak, qo'shinlarni saflash va ularni boshqarishdagi harbiy san'ati bo'yicha Amir Temurga hech bir sarkarda teng kela olmasligiga guvoh bo'lamiz;

dushman qo'shiniga otliq va piyoda qo'shinlar bilan yopirilgan va uzluksiz hamlalar qilish imkoni mavjud edi;

qo'shinlarning asosiy qismi yengil qurollangan tuzilmalar va ar'ergard himoyasi ostida bo'lib, bu holat mudofaaning barqarorligini oshirar va dushman tomonidan qo'shinlarning qanotlari va front ortidan qamrab olinishiga to'sqinlik qilar edi, ya'ni, har bir bo'linma o'zidan oldindagi, yon tarafdagi va orqa tomondagi bo'linmalarni qo'riqlash (jangovar qo'riqlov) vazifasini bajarar edi.

1395-yil 14-aprel kuni ikki qo'shin bir-birlariga yaqin keldi. Shunda Amir Temur tovachilar orqali barcha qo'shinga —Barcha xandaq qazisin va joyidan qimirlamasin, hech kim o'z joyini tashlab ketmasin, dushmanning to'satdan bo'ladigan hujumini qaytarishga shay tursin, tunda hech kim olov yoqmasin! degan farmon berdi [5, 175 b].

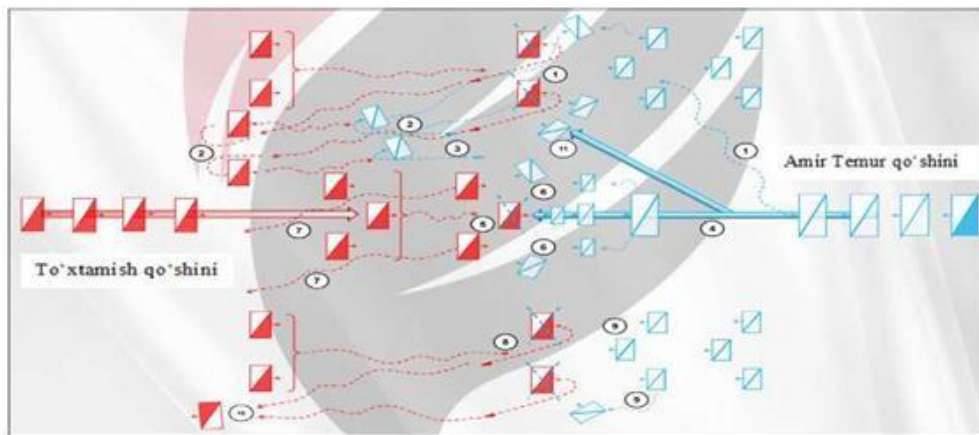
Amir Temur kutganidek, To'xtamishxon tunda to'satdan hujum uyushtirdi, lekin, Amir Temur qo'shinini joyidan siljmay turganini ko'rib, orqasiga qaytib ketdi.

1395-yil Amir Temur va To'xtamishxon qo'shinlari o'rtasida bo'lib o'tgan jangni ikki tarixchi olim Nizomiddin Shomiy va Sharafuddin Ali Yazdiylarning —Zafarnomal

asarlaridagi ma'lumotlarni qiyosiy taxlil qilgan holda sharhlab berishga harakat qilamiz. Bizningcha, Sharafuddin Ali Yazdiy o'z risolasini 1424-

1425 yillari yozganligini inobatga oladigan bo'lsak, ayrim chalkashliklarga yo'l qo'ygan bo'lishi ehtimoldan xoli emas.

Nizomiddin Shomiy esa Sohibqironning yurishlarida 1392-yildan qatnashib, harbiy sohani birmuncha o'zlashtirganligi va aniq manbalarga suyanganligi tufayli aniqroq yozgan bo'lishi mumkin.

2-rasm. 1395-yil 15-apreldagi Terek daryosi yaqinidagi jangdagi jangovar harakatlarning dinamikasi [6, 143 b].

1-holatning izohi. 1395-yil 15-aprel kuni ikki tomon qo'shinlari bir-biriga ro'baro' kelishdi. Jang boshlanishidan oldin Amir Temur o'z qo'shinlariga piyoda tartibda joylashishi va mudofaa tadbirlarini amalga oshirishni buyuradi. Amir Temur o'zining bu qarori bilan To'xtamishxonni hayron qoldirdi. To'xtamishxon esa Amir Temurning urush g'oyasini, asosiy zarba yo'nalishini, qo'shinlarining jangovar tartibini aniqlash imkonidan mahrum bo'ladi. Chunki, qo'shinlarning barchasi piyoda tartibda joylashgan, xandaqlar qazilgan va jangovar tartiblari oldida dushman kelishi mumkin bo'lgan yo'nalishlarga sun'iy to'siqlar yaratilgan edi. Shu tariqa Sohibqiron dushmanning tarkibi, soni, qurol-aslahasi, asosiy zarba yo'nalishi va jang g'oyasini aniqlash maqsadiga erishgan.

Amir Temur o'zining —Jangu jadal, urush maydoniga kirish va chiqish, qo'shinni saflash, g'anim lashkarini sindirish tuzukida —G'animning urush olib borish yo'llarini shoshmasdan, bir zayldami yoki shiddat bilanmi, jangga kirishishini kuzatsinlar. Yana g'animning jang qilish tartibini chamalab ko'rsinlarki, ular bor askari bilan bir yo'la ot qo'yib, shiddatkorona hujum qiladimi yoki favj-favj bo'lib, ketma-ket hamla etadimi?

Yana ko'rsinlarki, g'anim hamla vaqtida, jang qilib orqaga qaytib, keyin yana hamlaga kirishadimi yoki birinchi hammasi bilan chegaralanib, oxirigacha savashadimi? G'anim agar orqasiga qaytmay savash qursa, sipoh uning hammasidan yetgan zarbaga sabr-toqat qilib, oxirigacha turib berishi kerak. Unda shijoat bir soatlik sabr demakdir. Amr qildimki, dushman urush ochmagunicha o'zlaricha jangga kirmasinlar degan nasihatlar aynan ana shu jangga mos kelishini ko'rishimiz mumkin.

Bundan tashqari yana ushbu Tuzukda —Sardor lashkar nazoratchisi bilan birga, dushman sipohining oz-ko'pligini mulohaza etsinlar, sarkardalarini g'anim lashkarboshilari bilan solishtirsinlar. Shunga qarab, o'z sipohlarining kamu ko'stlarini to'g'rilab, jangga

hozirlansinlar. Yana o_z sipohining qurol-aslahalarini dushmanniki bilan taqqoslasinlar degan nasihatlar ham yuqoridagi fikrlarimizni isbotidir [3, 149 b].

Amir Temur barcha qo_{shin}larini tartibga keltirib, qo_l qismlarini shay holatga keltirib, jang boshlanishini kutib turganda bir kishi kelib: —Hazratga so_{zim} bor degdi, uni Sohibqironning huzuriga olib kelishadi. U —Men dushman lashkarining o_{ng} qo_l qismidan kelyapman, vaziyat shundayki, Kuncha O_glon, Bek Yoriq, Oq Tov, Dovud So_{fi} va Udurkular yakzabon bo_{lishib}, sizning o_{ng} qo_l (qismingiz) qanbuliga chopqin yasamoqchilar dedi [3, 210 b]. Sharafuddin Ali Yazdiy esa bu holatni bunday ta'riflaydi: —... dushman tomonidan xabar keldikim, muxoliflar tarafidin Kuncha O_glon va Bek Yoruq O_glon va Dovud So_{fiykim}, To_{xtamish}ning kibori tururlar, ko_b kishi bilan so_l qo_l sori keldilar [5, 176 b]. Ya'ni To_{xtamishxon} qo_{shini} Amir Temur qo_{shining} chap qanotiga zarba berdi degan ma'lumotni uchratishimiz mumkin.

2-holatning izohi. Bu xabarni eshitgan Amir Temur darhol u tomonga bir qancha qo_{shin} yuboradi. Amir Temur qo_{shin}lari kamonlardan o_q uzib, dushman yaqinlashmaslaridan oldin ularga katta talafot yetkazadi. Lashkarning tartibi, zabti va shavkatu shijoatini ko_{rgan} dushman qo_{shin}lari hamla yakunlanmasdanoq ortiga qayrilib qochishga tushadi. Amir Sohibqiron lashkar qismidan ellik kishini ajratadi va ular dushmanni markaz qismigacha quvib boradi.

3-holatning izohi. Chekingan dushman qismlari o_z qo_{shin}ining markaz qismigacha yetib borgach, qayta jangovar tartibga saflanadi va o_zlarini ta'qib qilib borgan Amir Temur qo_{shiniga} qarshi hamlaga o_{tadi}. Bu yerda ularning son jihatdan ustunligi sabab qo_{li} baland kelib, ta'qib bo_{lin}malarini Amir Temur qo_{shining} yaqinigacha quvib keladi.

4-holatning izohi. Amir Temur qo_{shin}ining markaz qismlari oldinga harakatlanishni davom ettiradi. Amir Temur qo_{shiniga} yaqinlashib kelayotgan dushman hujumini qaytarishga Amir Shayx Nuriddin birinchi bo_{lib} qarshi chiqdi. Amir Temur buyrug_{iga} binoan Amir Shayx Nuriddin va uning qo_{shini} otlaridan tushib yayov tarzda mudofaa jangini olib borishga tayyor turar edi.

5-holatning izohi. To_{xtamishxon} qo_{shin}ining markazi Amir Temur qo_{shin}ining markaziga hujum boshlaydi. Dushman qo_{shin}lari Sohibqiron qo_{shini} markazini yorib o_{tishga} erisha olmadi. Amir Shayx Nuriddin qo_{shin}lari dushmanga katta talafot yetkazadi. Shu vaqtda To_{xtamishxon} zaxira kuchlarini jangga kiritadi. Kichik ustunlik To_{xtamishxon} tarafida bo_{ladi}. Bundan unumli foydalanib qolishni niyat qilgan To_{xtamishxon} bor zaxirasini jangga kiritadi.

6-holatning izohi. Shu vaqtda Amir Temur qo_{shin}lariga zaxira kuchlari kelib qo_{shildi} va dushmanni tarqatib yubordi. Shundan so_{ng} Amir Temur shaxsan o_{zi} katta qo_l bilan dushman markaziga yetib keladi. Markazda olib borilgan janglarda Amir Temur qo_{shini} ustunlikka erishdi.

7-holatning izohi. Markazda muvaffaqiyatsizlikka uchragan To_{xtamishxon} qo_{shin}larining bir qismi xalok bo_{lgan} bo_{lsa}, bir qismi chekinishga majbur bo_{ladi}. To_{xtamishxonda} qo_{shimcha} kuchlarni jangga kiritish uchun zaxira tamom bo_{lgan} edi.

8-10-holatning izohi. To_{xtamishxon} qo_{shin}ining o_{ng} qanoti Amir Temur qo_{shin}ining chap qanotiga ham birinchi bo_{lib} hujumga o_{tadi}. Xudoydodi Husayniy chap

qanotning qanbulida turgan edi. U ham o'z yo'nalishidan hujumga o'tgan dushmani yakson etadi va ularni chekinishga majbur qiladi. Bu vaqtda markazdan Amir Temur qo'shiniga yana madad kuchlari kelib qo'shiladi va hujumni rivojlantiradi.

11 -holatning izohi. O'ng qanotda ustunlik To'xtamishxon qo'shinlari tomoniga o'tadi. Bu holni bilgan Amir Temur zaxira kuchlaridan bir qismini o'ng qanotga yuboradi. Amir Hoji Sayfiddin yetib kelgan madad kuchlari bilan birgalikda dushman hujumini qaytaradi, ularga katta talafot yetkazib, dushman qo'shinini tarqatib yuboradi.

Shunda Amir Temur qo'shini barcha yo'nalishlar bo'yicha hal qiluvchi, yoppasiga hujumga o'tdi. To'xtamishxon qo'shinlari shiddatga dosh bera olmay chekina boshladi va mag'lubiyatga uchradi. Shundan so'ng To'xtamishxon zaxira kuchlaridan to'liq foydalanib bo'lganligi, qo'shinning ko'p qismi yengilgan va qolganlari ham tarqalib ketganligi sababli qochishga majbur bo'ladi. To'xtamishxon o'z tansoqchilari qurshovida jang maydonidan qochib chiqishga va Volgabo'y Bulg'oriyasi o'rmonlarida yashirinishga muvaffaq bo'ldi.

Bu safar Amir Temur faqat jangda erishgan g'alabasi bilangina kifoyalanib qolmadi va Oltin O'rda harbiy qudratining manbalarini yakson qilishga qaror qildi. Amir Temur uchun Volgabo'yiga, Oltin O'rdaning yuragi - uning poytaxti bo'lgan Saroy Berka shahriga yo'l ochildi.

Amir Temur qo'shini dushmani ta'qib qilishni davom ettirgan holda Dnepr daryosigacha yetib bordi, undan Rus tomonga burildi va Yelesk shahrigacha bordi. Bundan keyin Kavkazoldi yerlari zabt etildi, so'ngra Oltin O'rdaning asosiy bazalari bo'lgan Hoji Tarxon (Astraxan) va Saroy shaharlari tomonga yo'l oldi. O'z zamonasi uchun ulkan va boy bo'lgan bu shaharlar tez orada qo'lga olindi va ulardan juda katta miqdordagi o'lja olib ketildi. Bu shaharlar olingandan keyin Amir Temur Darband orqali Gurjistonga yo'l oldi, u yerdan Boku, Ardabil, Sultoniya va Hamadon orqali Samarqand sari yo'l oldi. Ushbu yurish mobaynida juda ko'p shahar va qal'alar qamal qilinishi, qo'lga olindi, Kurdiston va Fors ko'rfazidagi ko'psonli mamalakatlarini bo'ysundirish uchun yetarli miqdordagi qo'shinlar turkumlari (lashkarlar) ajratib jo'natdi. Aytish joiz-ki, bu lashkarlar qo'yilgan jangovar topshiriqlarni o'z vaqtida va aniq bajardi.

Amir Temur To'xtamishxonning chekingan qismlarini ta'qib qilish uchun qo'shinning bir qismini yuboradi va To'xtamishxonning harbiy qudratini butunlay yakson qiladi.

1395-yildagi jang yakunlaridan quyidagilarni xulosa qilish mumkin:

kerakli harbiy hiyla samarali ishlatilishi natijasida Amir Temur o'z qo'shinining jangovar va jangovar ta'minot qo'shilmalarini Terek daryosidan betalafot va dushmanga sezdirilmagan holda kechib o'tishiga erishdi;

jang oldidan tomonlarning qo'shini yetti elementdan (qismdan) iborat bir xil jangovar tartibga saflandi, biroq Amir Temur qo'shinlari saflanishi ichki sarhad bo'ylab chuqurroq tuzilgan bo'lib, bu saflanish mudofaaning barqarorligini, shuningdek hujumning shiddatli va manyovrchanligini ta'minlar edi. Bu esa Amir Temur va uning amirlarining harbiy san'at bobida, shuningdek: maqsadni (jangovar topshiriqlarni) to'g'ri tushunib yetish, vaziyatni xolis baholash, hisoblarni amalga oshirish, qaror qabul qilish, jangovar topshiriqlarni bo'ysunuvchilarga yetkazish, jangning har tomonlama ta'minotini, boshqaruvini samarali rejalashtirish va tashkil etish bo'yicha ham dushman sarkardalaridan ustunligini ta'minladi;

jang mobaynida Amir Temur qo'shinlari: hamlaga va mudofaaga zudlik bilan o'tish, pistirmalar qo'yish, o'tliq qo'shinlarning (sipohiyning) jangga yayov kirishi va o'tda yakunlash kabi turli taktik usullarni samaraliroq qo'llay olishlarini, ya'ni jangovar tayyorgarligi dushmannikidan yuqoriroq ekanligini namoyon qildi;

qo'shin orasida hamkorlik samarali tashkil etilgani murakkab vaziyatdan kam talafot va moddiy yo'qotishlarsiz chiqishga, yakuniy natijada esa yaqqol g'alabaga erishishning asosiy omili bo'ldi;

Amir Temur tomonidan o'z qo'shining asosiy zarbasini o'ng qanotdan, dushman jangovar tartibining zaif joyiga jangning ayni kerak pallasida yo'naltirilgani uning natijasini Amir Temur foydasiga hal etilishini belgilab qo'ydi;

ushbu yurish va yakuniy jang unda ishtirok etgan kuchlar soni, jangovar harakatlar qamrab olgan hududlar ko'lamiga ko'ra o'z davrining nafaqat Osiyodagi, balki butun dunyodagi eng yirik jang bo'lib qoldi.

Terek daryosi bo'yidagi mag'lubiyat va Amir Temur qo'shini tomonidan poytaxt - Saroy Berka shahrining qo'lga olinishi Oltin O'rda uchun katta zarba bo'ldi. Amir Temur tomonidan Yevropa va Osiyoning bir qator mamlakatlariga deyarli uch asr davomida zulm o'tkazgan davlat kuchsizlantirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Узбекистан стратегияси. / Ш.М. Мирзиёев. - Т.: Узбекистан нашриёти, 2021. - 328 б.
2. Нажимов, М.М., Сохибқирон Амир Темурнинг харбий илм ривожига ^ушган хиссаси / М. Нажимов// Harbiy ta'lim va fanda innovatsiyalar. Ilmiy- axborot jurnali. - 2023. № 2(17). - 120 б.
3. Темур тузуклари. - Т.: O'zbekiston, 2018. - 181 б.
4. Низомиддин Шомий. Зафарнома / Форс тилидан угирувчи Юнусхон Нақимжонов. - Т.: Узбекистан, 1996. - 527 б.
5. Шарафуддин Али Яздий. Зафарнома / Муҳаммад Али ибн Дарвеш Али ал- Бухорий таржимаси. Суз боши, табдил, изоҳлар ва курсаткич муаллифлари ва нашрга тайёрловчилар: А. Аҳмад., Н. Бобобеков. - Т.: Шарқ, 1997. - 381 б.
6. Нажимов, М.М., Амир Темурнинг харбий санъати: 1395 йил Терек дарёси я^инидаги мухораба мисолида. ЧОТКМБЮ Зирхли ал^он ИА журнал. 2021.3(7) 254 б.